

tudi če ga primerjamo z zveznimi merili in s strokovno ravni^{jo} drugod, na takšni višini, da bi bila naša slovenska dežela precej drugačna, če bi razmere omogočale bolj sproščeno in bolj poglobljeno delo. Polemika, ki je sama po sebi lahko zelo koristna in je v današnji stopnji dinamičnega družbenega razvoja tudi naravnost neobhodna, bi lahko mnogo prispevala k razčiščenju aktualnih problemov; biti bi pa morala dobronamerna, objektivna in predvsem na strokovni višini. »Razvoj je boj med nasprotji« (Lenin), toda ta boj je treba bojevati »z nezastrupljenimi papirji« (Župančič). Če bi se namreč pri nas uveljavila takšna konstruktivna polemika na višji ravni, potem bi bili tudi kaj hitro onemogočeni razni diskutanti, ki izkoriščajo današnje slabosti in pomanjkljivosti v obskurne, često kar reakcionarne namene; zaradi njih in zaradi posebnih razmer, v katerih se križajo mnjenja, prihaja do sumničenj tudi takrat, kadar so motivi do kraja idealni in so stremljenja naši skupni stvari predana. Če ne bi bilo v izrazito strokovnih vprašanjih dekretiranja z vrha in bi bila dana prilika, da se problemi do kraja proučijo, če bi se uveljavile tudi tu demokratične metode objektivnega obveščanja in prepričevanja, ne bi prišlo do odpora in do često neutemeljenega, zakotnega zabavljanja, kar je prišlo do izraza posebno v zadnjem, ljubljanskem primeru. Veselimo se dejstva, da se preobrazja naša domovina v napredno deželo, zanosno spremljamo ritem preobrazbe in velike napore, ki se vlagajo vanjo. Kje drugje na zahodu je mogoče zaslediti kaj takega? Res je, gradi se tudi drugod, da pa bi bila vsa dežela vznemirjena s kompleksnostjo preobrazbe, to je gotovo edinstveno in enkratno. Zapraviti to redko priliko tudi, kolikor gre za pravilno oblikovanje življenjskega prostora, pa se pravi negirati tisto, kar je nepogrešljiv korelat družbeno razvojnim in materialnim prizadevanjem. *Čim više se bo civilizacijsko pozpenjala družba, tem bolj bo potrebovala kulturno vsebino in kulturno okolje: pri tem pa pripada važen poudarek smiselnemu varovanju in vključevanju naravnega potenciala, ki se bo v procesu preobrazbe vedno bolj krčilo, ter humaniziranju naselitvenega prostora, pri čemer pa ima določeno mesto tudi ohranjanje in vključevanje kulturnega izročila preteklih dob.*

(Konec prihodnjič)

O ZNAČAJU LJUBLJANSKEGA URBANIZMA

V številnih kritikah ljubljanskega urbanizma se poudarja predvsem funkcionalni moment. Funkcionalnost pa je nedvomno samo ena izmed komponent urbanizma. V članku želim nanizati nekaj misli o ostalih komponentah, ki se navadno odpravijo z vzdevkom oziroma opredelitvijo humanizem ali tehnokratizem.

Mestna, urbana organiziranost je prav gotovo celota, v katero so vključeni vsi ljudje, ki živijo in se gibljejo v javnih prostorih. Ker ti ljudje nikakor niso samo člen mestno organiziranega in proizvodnega procesa, mislim, da urbanizma, ki je zanje ustvarjen, ni mogoče upravičeno vrednotiti le s formalnih ali funkcionalističnih vidikov. V razmerju urbanističnih prostorov do človeka in reakcijah ljudi na te prostore obstaja umetnostni element urbanizma. Zgolj funkcionalni urbanizem tega razmerja ne ustvarja, zato ga ne moremo ocenjevati z umetnostnimi merili. S tem pa je že možno razlikovanje med umetnostnim in neumetnostnim urbanizmom in dana osnova za resnično urbanistično kritiko.

katere pomembni kriterij je odnos urbanističnih rešitev do vsakokratne družbe in posameznika. Takšna kritika nujno predpostavlja in vsebuje kritiko funkcionalnih kakor tudi spekulativno estetskih rešitev, ki jih je mogoče opravičiti ali zavrniti predvsem iz zornega kota razmerja urbanističnih prostorov do množice in posameznika. To razmerje je prvina, pri kateri lahko govorimo o družbeni opredeljenosti in angažiranosti te veje arhitektonskega delovanja. Urbanizem kot kulturno vprašanje ima od vseh umetnostnih panog najštevilnejšo »publiko«, zato je izredno pomembno in ne sme biti zgolj reševanje funkcionalnih in lepotnih problemov.

S takšnih stališč je ocenjevanje ljubljanske magistrale ali podvozo kot prometnih problemov nezadostno. Pokazano je bilo, da so podvozi funkcionalno neustrezni (J. Lajovic, Zapis k »urbanistični revoluciji« v Ljubljani, Sodobnost, XI, 1965, št. 5). Z estetskega stališča podvozi niso »grdi«, tudi pogleda na stavbe okoli »Leva« in Ajdovščine ne kvarijo tako močno, kot se je domnevalo. Toda ko sprevidimo, da pešec, ki gre po podvozu, ni samo dobesedno ampak tudi v prenesenem pomenu besede podrejen železnici, nas zunanost sama ne more zadovoljiti. Problem križanja železnice in ceste je rešen. Vprašanje pa je: s kakšno pravico je pešec, ki gre po podvozu, degradiran na člen prometnih sredstev? Podvoz je namreč vpet globoko med nasipa zemlje in strogo usmerjen tako, da se pešcu ne odpirajo nobeni pogledi, razen strogo prometno usmerjenih. Dejstvo je, da je podvoz nečloveško, mehanično dimenzioniran. Takšno dimenzioniranje je pri podvozu nujno, ni pa nujno pri poglobitvi železnice. V odločitvi med podvozi in poglobitvijo bi morali biti upoštevani tudi takšni aspekti, saj gre po podvozu dnevno na tisoče ljudi, ki podzavestno sprejemajo to antihumano arhitekturo. Nasipi so obrasli z zelenjem. Toda to nima v sebi ničesar »humanističnega«. Menim, da je zmotno mnenje tistih, ki menijo, da je zelenje povsod potrebno in da že samo po sebi prispeva k »človeškemu« urbanizmu. Gre pač samo za to, da so drevesa kot tudi ostala flora lahko element urbanističnega oblikovanja. Ni toliko važno zelenje, kot je važen način njegove uporabe. Nihče ne dvomi, da je park na Trgu revolucije arhitektura, ki je v strukturnem odnosu do velikosti, zazidanosti, oblike, položaja in nagnjenosti trga. Isto velja za drevored, katerih namen ni le ločiti cestišče od pločnika, ampak predvsem omogočiti podobne poglede kot v stebriščih. Seveda na svojstven način. V bližini se opazovalcu odpirajo med drevesi pogledi, v daljavi pa nastaja nepretrgana linija. V tem dejstvu je skrit »humanizem« drevoredov — razpored dreves je ustvarjen za posameznika. Kadar flora v mestih ni urbanizirana, se pravi ni v strukturnem odnosu do urbanistične celote, je samo mašilo in kot taka negativna.

Podobno je z ljubljansko magistralo. Današnji rezultat kaže na koncept, katerega namen je ustvariti z mogočnimi (beri: velikimi) stavbami obzidano reprezentančno prometno žilo. Ta koncept se izvaja z rušenjem starega in zidanjem novega. Gre pač za vstavitve novega telesa v starejši urbanistični koncept. Ob tem naj izrazim mnenje, da je naloga urbanista ustvarjati mestni urbanistični organizem, to se pravi oblikovati javne prostore v medsebojni strukturni odvisnosti. To je možno predvsem tako, da sodoben urbanist staro zanika dialektično, tako da ga vključi v svoj novi urbanistični koncept. (To načelo je bilo zastopano pri primeru Kozlerjeve hiše, vendar brez uspeha.) Ako pa urbanist ne upošteva izročila preteklosti, ampak sledi svojim izolirano začrtanim ciljem, nastanejo takšni rezultati, kot je ljubljanska magistrala. Jasno je, zakaj ta žila še zdaleč nima reprezentančnega videza, kakršnega naj bi imela. popolna bo

še le takrat, ko bo porušeno vse staro in zgrajeno vse novo. Za tako usmerjenega urbanista je vse staro seveda zlo. Toda praksa pove, da takšen enostransko, izolirano usmerjen urbanizem sploh ni uresničljiv, oziroma je vedno uresničljiv samo polovično, kajti potrebe in pogledi se spreminjajo in izolirano, nedialektično gledanje kakega arhitekta v prihodnost bi spet zahtevalo rušenje tega, kar se postavlja danes, da bi se lahko uresničil spet neki nov izoliran urbanistični koncept.

Po vsem tem je razumljivo, zakaj takšne rešitve nimajo človeške skale, zakaj so do človeka neprizadete, saj ostaja takšno urbanistično delovanje nujno na pol poti. Rezultati ne morejo biti nič drugega kot neorganiziran konglomerat neoblikovanih, samo omejenih zunanjih prostorov brez lastne strukture. Osnovni problem urbanizma je tako neuresničljiv in degradiran na reševanje prometnih težav in iskanje prostorov za potrebne zgradbe. S stališč, ki se omenjena v uvodu, je potem razumljivo, da v takšnih primerih, ki izolirano zanikujejo vse staro, ne moremo govoriti o umetnostnih kvalitetah kakor tudi ne o družbeni opredeljenosti ali angažiranosti urbanističnih rešitev.

Stališče »izoliranega urbanizma« do starejših objektov je zastopal tudi M. Tepina v članku *Vsiljevanje preživelih naukov* (Delo, 29. VI. 1963). Med drugim piše: »Vselej bomo spoštovali spomenike arhitekture in urbanizma, kadar nas ne bodo ovirali na poteh našega nezadržnega razvoja. Toda tudi tedaj, ko nam niso napoti, jih bomo obravnavali po kriterijih, ki soglašajo z duhom prostora in časa, v katerem živimo. Za nas so važni trije kriteriji: da je spomenik resničen izraz in dokaz večjih naporov človekove ustvarjalnosti, da je to spomenik, ki govori o svetlih straneh naše nacionalne zgodovine, da je spomenik, katerega ohranitev je potrebna in koristna za razvoj znanosti in kulture...«

Razliko med tem stališčem in stališčem organskega urbanizma želimo nakazati na konkretnem primeru. Organski urbanist upošteva kulturno izročilo kakor tudi naravne dominante in konstante. V Ljubljani je ena izmed teh ljubljanski grad. Grajsko poslopje je nedvomno urbanističen moment, ki ga mora biti vesel vsak urbanist, ki obravnava silhueto (z visoko ali nizko zazidavo) ali lahko odpira trgov (prim. Trg revolucije), cestam ali drugim javnim prostorom pogled nanj. Pri tem pa je nedvomno, da grad ne spada v nobeno izmed treh kategorij, ki jih je navedel M. Tepina v svojem članku.

Medtem ko se v novejšem delu Ljubljane uveljavlja »izolirani urbanizem«, opazimo pri adaptacijah v stari Ljubljani psevdohistorizirajoče prijeme. Secesijsko folklorni vogalni odbijači, mediteranske barve na fasadah, odpiranje arkad in njihovo omejevanje s psevdosecesionistično kovanim železom etc., vse to ni niti historiziranje X. stoletja niti arhitektura XX. stoletja, ampak meščanski diletantizem. Karakteristična je gostilna »Maček«. Bavarsko malomeščanska notranjščina z električnimi petrolejkami pač ni nič drugega kot najčistejši izraz samozadovoljnega meščana, ki noče imeti opreme po novi šegi, ampak solidno, kot je to bilo v dobrih starih časih. Adaptacije stare Ljubljane v tem stilu so velika arhitekturna laž; pod pretvezo domačnosti, intimnosti, starinskosti nastajajo ponaredki, ki že za nas, kaj šele za zanamce nimajo ničesar skupnega s plemenitim baročnim ambientom.

V sodobnem obravnavanju zaščitениh mestnih predelov gre lahko samo za dilemo konserviranja oziroma prečiščenje z anastilozo ali moderni arhitektonski prijemi, ki imajo pečat časa in se vključujejo v strukturo zaščitenege urbani-

stičnega kompleksa. Če pa v nekaterih specifičnih primerih obstojijo razlogi za historiziranje, jih je nedvomno treba razložiti oziroma opravičiti. Tega pa Zavod za staro Ljubljano doslej ni naredil. Upajmo, da bomo to dočakali, preden bo večina stare Ljubljane obdelana po dosedanjih principih. Menim, da je to dolžnost zavoda pred javnostjo, kakor je dolžnost odločujočih činiteljev, da opravičijo parcialen »izoliran urbanizem«, po katerega težnjah se danes oblikuje novejši del Ljubljane.

Gorazd Makarovič

MNENJA

TAKO IMENOVANA ODTUJENOST ČLOVEKA V RAZLIČNIH CIVILIZACIJAH

TEZE O CIVILIZACIJI (I)

Žarko Vidovič

Do danes so nam znane **tele civilizacije**:

1. *primitivna (civilizacija divjakov),*
2. *arhaična (civilizacija barbarov),*
3. *sužnjeposestniška,*
4. *fevdalna,*
5. *kapitalistična,*
6. *socialistična.*

Ob tem se vsiljuje tudi pravno-ekonomsko *globalno* pojmovanje civilizacije. Vprašanje je, če nam je globalno pojmovanje zadostno, da pojasnimo resnične zgodovinske procese in da osvetlimo poti svobodnega človekovega delovanja do zdaj in od zdaj.

Kakor ni danes socialistična civilizacija edina, tako tudi nikdar nobena civilizacija ni bila v določenem času. In kadar rečemo: »to je socialistična doba«, potem to pomeni: to je doba, v kateri se je mimo obstoječih civilizacij, ki so nastale že prej, pojavila tudi šesta, socialistična.

Sicer v začetku, ko se je pojavila prva, globalno vzeto *primitivna* civilizacija, nikdar ni obstajala doba, v kateri je vladala in obstajala samo ena civilizacija. Ko so se pojavile druga, tretja, četrta in peta, so se postavljale le znotraj, nad in poleg obstoječih civilizacij in jih često niso uničevale. Toda koeksistenca civilizacije, če je bila kontakt civilizacij, se je spreminjala v podložnost ene drugi ali pa v boj. Hkrati so obstajali različni časi (različno starih civilizacij) v istem prostoru: *časovna* koeksistenca, kar pomeni, da obstoje različno stare civilizacije v *isti civilizaciji*, v isti *deželi* — celo tudi v istem človeku ena poleg druge in ena pod drugo ter prežete medsebojno! Na ta način *zapuščamo* stvarno zgodovinsko opazovanje.

* Priobčujemo prevod študije Žarka Vidoviča *Teze o civilizaciji*, ki je izšla v 3. in 4. letošnji številki hrvaške revije *Kolo* in ki bo nedvomno zanimala tudi naše bralce. — *Ured.*